

Вплив педагогічної оцінки на виникнення шкільної тривожності у першокласників

«Оцінка лише тоді стає стимулом, який спонукає до активної розумової праці, коли взаємини між учителем і учнем побудовані на взаємному довірі і доброзичливості...»

В.О. Сухомлинський

Вступ до школи – серйозне випробування для дітей. Водночас саме початок навчання, який припадає на вступ учня – шести річки до школи, пов'язані з цим успіхи, здобутки, невдачі, труднощі й визначають здебільшого всю подальшу перспективу шкільного періоду тривалістю в 9 – 11 років.

Реформування національної освіти зумовило кардинальні зміни у системі оцінювання навчальних досягнень школярів. Запропоновані нові критерії оцінювання, мають на меті реалізацію принципів гуманізації і демократизації освіти й спрямовані на суттєву переорієнтацію процесу навчання, яка забезпечувала б особистісний розвиток кожного учня. Форми і методи оцінювання навчальної діяльності школяра можуть служити гуманізації навчального процесу, якщо вони сприяють розкриттю особистості, активізації її творчого та духовно-психічного потенціалу, але за певних умов і навпаки, можуть призвести до дегуманізації та відчуження особистості.

Педагогічну оцінку в широкому сенсі варто відрізнити від *шкільної оцінки*, що характеризує в балах відносні й абсолютні успіхи учня. Оцінка є педагогічним стимулом, що поєднує засоби заохочення та покарання. Причому крайні значення оцінок не завжди мають таку стимулюючу силу, яку мають середні оцінки. Педагогічна оцінка є особливого роду стимулом. Особливо важливу роль вона відіграє у період молодшого шкільного віку, тому що прямо пов'язана з формуванням у дитини відповідного ставлення до себе. За допомогою оцінок, що даються дитині з боку значущих дорослих, дуже просто зруйнувати її правильні уявлення про саму себе через те, що тут

домішуються фактори емоційного порядку. Відновити адекватне ставлення до себе набагато складніше.

Існують декілька *видів педагогічних оцінок*:

предметні – стосуються того, що робить або вже зробила дитина, але не чіпають її особистість;

персональні – відносяться до суб'єкта й відзначають індивідуальні якості людини;

матеріальні – включають матеріальне стимулювання дітей за успіхи (гроші, речі, розваги тощо);

моральні – містять характеристику дій дитини з погляду їх відповідності прийнятним нормам моралі;

результативні – відносяться до кінцевого результату діяльності (що вийшло);

процесуальні – стосуються самого процесу діяльності (як зроблено);

кількісні – співвідносяться з обсягом виконаної роботи;

якісні – стосуються якості, точності, акуратності й інших показників досконалості роботи.

Оцінка для молодшого школяра має велике значення. Вона виконує функції як нагороди, так і покарання. Це свідчить про те, що оцінка не тільки педагогічне поняття. Вона також є соціально-психологічним явищем, що є значущим у житті і діяльності учня. Як зазначав відомий педагог-гуманіст Ш.О.Амонашвілі, оцінка є регулятором життєвих відносин учнів у їхньому мікросоціальному середовищі. Статус дитини у класі, ставлення до неї вчителів і однокласників нерідко зумовлене тим, які оцінки вона отримує. У сім'ї ставлення батьків до дитини також часто детерміновано оцінками у школі. І якщо ці ставлення не відповідають рівню домагань дитини, вона постійно знаходиться у стресовій ситуації.

Психологи, педагоги і вчителі одностайні в тому, що педагогічна оцінка здатна викликати в учня гаму гострих і глибоких переживань: радість успіху, задоволення, сором за невдачу, підвищену тривожність тощо.

Позитивні емоції, пов'язані з одержаною оцінкою, вчені вважають могутнім стимулом навчання, негативні – навпаки, погіршують загальний стан школяра, знижують його працездатність. Тому коли вчитель підбадьорює учня, схвалює його відповідь, роботу – це позитивно впливає на школяра. Проте стимулюючою може бути і негативна оцінка, але за умови, що вона об'єктивна, і учень це усвідомлює.

Звичайно, і позитивні, і негативні емоції багато важать у житті дитини. Позитивна емоція, пов'язана з оцінюванням знань, стимулюватиме досягнення більш високих навчальних результатів, негативна ж може в одних випадках здійснювати дезорганізуючий вплив на діяльність, а в інших – активізувати її, тобто спонукати до усунення перешкод.

Безумовно, оцінюючи результати навчання, вчитель має дбати про домінування *позитивних переживань*, пов'язаних із оцінюванням знань.

Чому це так важливо? Насамперед тому, як вважає Ш.О.Амоношвілі, що вона тісним чином пов'язана з наступними психологічними характеристиками:

по-перше, молодші школярі, як відомо, часто сприймають педагогічну оцінку як оцінювання власної особистості, на основі чого формується самооцінка школяра. Як відомо, учні початкових класів ще неспроможні давати об'єктивну оцінку якості своєї роботи чи особистості в цілому і судять про це на основі оцінок дорослих, передовсім учителів;

по-друге, нагромадження позитивного емоційного досвіду в зв'язку з оцінюванням засвоєних знань є основою для розвитку навчально-пізнавальних мотивів, особливо мотивації досягнення;

по-третє, педагогічна оцінка впливає на емоційний комфорт першокласників, зокрема на виникнення шкільної тривожності;

по-четверте, педагогічна оцінка здійснює на розвиток творчих здібностей дитини;

по-п'яте, є основою для формування взаємини з навколишніми (однокласниками).

Мотиваційна функція педагогічної оцінки пов'язана зі спонукальним впливом на особистість школяра, викликаючи істотні зрушення в самооцінці дитини, у поведінці, у способах навчальної роботи, у системі відносин між всіма учасниками освітнього процесу. Під впливом цих зрушень прискорюються або вповільнюються темпи психічного розвитку, відбуваються якісні перетворення в структурі інтелекту, особистості й пізнавальній діяльності школяра.

Оцінна діяльність педагога здійснює вплив і на мотивацію досягнення учня.

Мотивація досягнення – це прагнення до поліпшення результатів, незадоволеність досягнутим, наполегливість у досягненні своїх цілей.

Ідучи в школу, кожен першокласник бачить себе відмінником і на початку навчання щиро прагне ним стати. Однак, якщо вчитель — прихильник строгості при виставлянні оцінок, уже в першому класі школяр розуміє, що в нього нічого не вийшло, якийсь час переживає ... і вирішує махнути рукою. У такої дитини потреба в досягненні мети не сформується, тому що досягати чогось будь-яка людина прагне тільки при позитивній оцінці своєї діяльності.

Величезний вплив оцінювання здійснює на розвиток *творчих здібностей* дитини. Результат, що відрізняється від стандарту, далеко не завжди заслуговує високої оцінки. Дуже часто дитина, яка мислить нестандартно зіштовхується в школі з нерозумінням зі сторони як однокласників: «Тобі що, більше всіх треба?», так і вчителів: «Ти робиш не так, як всі, й не так, як я вимагаю». Природно, незабаром учневі стає зрозуміло, що процес гарний, якщо він призводить до одержання гарної оцінки. Тим самим закладаються основи стилю поведінки, при якому головне – ціль, а засоби її досягнення другорядні, причому стандартні – кращі.

Також, оцінювання впливає на *взаємини дітей з навколишніми*. Оцінки можуть бути й причиною високого й низького авторитету серед однолітків, джерелом конфлікту. Якщо дитина не може набути авторитету серед однолітків за допомогою гарних оцінок, то вона може почати самостверджуватися в колективі за рахунок негативних вчинків або поганої поведінки. Педагогічна оцінка в початковій школі виступає одним з головних регуляторів внутрішньо-колективних відносин дітей, важливим фактором, який визначає місце особистості дитини в колективі.

Негативна педагогічна оцінка сприяє виникненню *шкільної тривожності*.

Шкільна тривожність – це широке поняття, яке включає різні аспекти стійкого шкільного неблагополуччя. Вона виявляється у хвилюванні, підвищеній турботі в учбових ситуаціях, в класі, в очікуванні поганого відношення до себе, негативної оцінки зі сторони педагогів, однолітків. Дитина постійно відчуває власну неадекватність, не впевнений у правильності своєї поведінки, своїх рішень.

Багато учнів, у яких негативні емоційні переживання виникають у зв'язку з їхнім неуспіхом у навчанні. Переживання своїх неуспіхів, прагнення досягти соціального статусу «гарного учня», часто викликає у цих дітей почуття образи, підозри в несправедливості вчителів. Такі переживання легко можуть привести до афективного спалаху та шкільним конфліктам (з вчителями, учнями). Постійне одержання низьких оцінок викликає у них зриви в поведінці, що виявляється в агресії, грубоощах, негативізмі. В.О.Сухомлинський стверджував: «Радість успіху – це могутня емоційна сила, від якої залежить бажання дитини бути хорошою. Турбуйтеся про те, щоб ця внутрішня сила дитини ніколи не вичерпувалась».

Як правило, негативні емоційні переживання у шестирічних першокласників викликає оцінювання вчителем їхніх відповідей та виконаних завдань, – і особливо немотивована педагогічна оцінка. Негативна оцінка перетворює безпосередні мотиви навчання на опосередковані і, крім

того, вносить у сам процес навчання страх, нервозність, негативне ставлення до вчителя, породжує стан дискомфорту, апатії, дезорієнтує дитину у власних цінностях, стає джерелом цілої низки негативних переживань. Отримання негативних оцінок чи зауважень призводить до того, що учень стає пасивним, припиняє розпочату роботу або потребує допомоги вчителя. (За даними НДІ психології України, в кінці навчального року 27,2% шестирічних дітей проявляли тривожність по відношенню до навчання і школи. Серед них 13,6% - з середнім рівнем успішності, 4,6% - з високим, 9% - з низьким). Головне, що дає стан тривожності – це оцінка.

«Оцінкова психологія», зауважують С.Д.Максименко і С.Л.Коробко, порушує природну динаміку навчальних мотивів. Та породження тривожності у шестирічних дітей, очевидно, не є неминучим, а залежить в основному від взаємин з учителем і від його педагогічної оцінки.

Також зв'язок самопочуття та педагогічної оцінки молодших школярів досліджували Г.Л.Бардієр та І.М.Нікольскої, які виявили, що: не менше 40% всіх дитячих малюнків на тему «Я переживаю» стосується шкільної успішності. Причому найбільш тривало у пам'яті дітей зберігаються погані оцінки та негативні переживання які супроводжують їх.

Негативні переживання із-за оцінок можливо умовно розділити на декілька груп.

- Негативні емоції, які виникають як результат отримання конкретної оцінки (отримав і почуваю провину, сором, смуток).
- Негативні емоції, які виникають із-за страху отримати погану оцінку у майбутньому (боюся, що отримаю погану оцінку).
- Негативні емоції, які виникають із-за страху бути покараним за те, що отримав або можеш в принципі отримати погану оцінку (боюся, що будуть сварити, бити, заставляти переписувати, заборонять дивитися телевізор тощо).

- Негативні емоції, які виникають через невідповідність вимог значущих інших дорослих і своїх особистісних («Я – відмінниця – і отримала двійку! Соромно». «Страшно! Подруги скажуть – ти двійошниця»).

Умовно виділяється ще одна група:

- Негативні емоції, що викликані передчуттям фізичного дискомфорту, який буває через отримання поганої оцінки або пов'язані із ситуацією розмови з цього приводу («не переношу коли мама сварить», «коли отримаю двійку – голова болить» тощо).

Отже, *шкільна тривожність* у першокласників являється результатом фрустрації потреби у надійності, захищеності зі сторони близького оточення (батьків, вчителів) – ведучої потреби цього віку.

Під впливом тривоги у дитини відчувається напруга, занепокоєність, нервозність, відчуття невизначеності та загрозової невдачі, неможливість прийняти рішення тощо. І тривалі дискомфортні стани закінчуються нервовим розладом, як пише у своїй книзі австрійський психолог Г.Еберлейн «Страхи здорових дітей», коли «Деякі діти в середині шкільного дня виявляються вже перевтомленими, тому що школа для багатьох з них стає стресогенним фактором...Страх перед роботою, яка чекає на дитину в класі настільки великий, що дитина у вирішальні дні зовсім не може йти до школи...Дитина легко збуджується, у неї періодично з'являються болі в животі, вона не може спати в ночі. Деякі діти починають жалітися на головний біль та на біль в інших частинах тіла, у деяких дітей подібні реакції проявляються в агресивній поведінці, порушується концентрація уваги, працездатність знижується».

А.М.Прихожан, вивчаючи шкільну тривожність, відмічає, що *конфліктна самооцінка* виражається у неадекватній реакції на успіх та неуспіх. Вона приводить до виникнення гіпертрофованої потреби у досягненні і ця потреба починає домінувати в мотиваційній ієрархії. Крім того, вона є джерелом виникнення міжособистісної тривожності. На думку дослідниці, проблема тривожності як відносно стійкого особистісного

утворення досить рідко постає перед психологом в чистому вигляді. Зазвичай, вона включається в контекст широкого кола внутрішніх проблем і слабкої або нерівної успішності (особливо у тих випадках, коли учень виконує контрольні роботи гірше, ніж класні або домашні). Важливо, що тривога починає здійснювати мобілізуючий вплив тільки починаючи з підліткового віку, коли вона може стати мотиватором діяльності, підмінюючи собою інші потреби та мотиви. У молодшому шкільному дитинстві тривога викликає тільки дезорганізуючий ефект. Дитина, боячись зробити помилку, постійно намагається контролювати себе («тривожний гіперконтроль»), що приводить до порушення певної діяльності.

Але, почуття тривоги в шкільному віці неминуче, оскільки пізнання завжди супроводжується тривогою. Ліквідувати цю тривогу, по суті, означає нівелювати всі труднощі пізнання, які являються необхідною умовою успішності засвоєння знань. Тому слід пам'ятати, що оптимальне навчання у школі можливе тільки при умові більш – менш систематичного переживання тривоги з приводу подій шкільного життя. Однак інтенсивність цього переживання не повинна перевищувати індивідуальній для кожної дитини «критичної межі», після якої воно починає чинити дезорганізуючий, а не мобілізуючий вплив.

Грузинські психологи і педагоги, під керівництвом Ш.А.Амонашвілі, встановили, що «важливим фактором, якій сприяє зниженню тривожності дитини, потрібно вважати навчання без оцінок балами».

Помилки при ставленні педагогічної оцінки

Дуже важливо щоб оцінка була адекватною, справедливою й об'єктивною. Широко відомий ряд типових суб'єктивних тенденцій або помилок педагогічної оцінки в шкільному моніторингу.

С.Є. Шишов, В.А. Кальней у своїй роботі «Моніторинг якості освіти в школі» приводять приклади таких помилок:

✓ Помилка «великодушності» проявляється у винесенні вчителями завищених оцінок. Крайньою й перекрученою формою «великодушності» в оцінках школярів виявилася процентоманія.

✓ Помилка «центральної тенденції» проявляються у вчителів при прагненні уникнути крайніх оцінок. Наприклад, не ставити ані 3-4, ані 12.

✓ Помилка «ореола» пов'язана з відомою упередженістю вчителів і проявляється в тенденції оцінювати позитивно тих школярів, до яких вони особисто ставляться позитивно, відповідно негативно оцінювати тих, до яких особисте відношення негативне.

✓ Помилки «контрасту» інших людей полягає в тому, що знання, якості особистості й поведінка учня оцінюються вище або нижче залежно від того, вище або нижче виражені ті ж характеристики в самого вчителя. Наприклад, менш зібраний і організований викладач буде вище оцінювати учнів, які відрізняються високою організованістю, акуратністю й ретельністю.

✓ Помилка «близькості» знаходить своє вираження в тому, що вчителеві важко відразу після двійки ставити п'ятірку, при незадовільній відповіді «відмінника» учитель схильний переглянути свою оцінку убік завищення.

✓ «Логічні» помилки проявляються у винесенні подібних оцінок різним психологічним властивостям і характеристикам, які здаються їм логічно пов'язаними. У педагогічній практиці подібні помилки знаходять своє вираження в переносі оцінок за поведінку на оцінки по навчальному предмету.

Виходячи з вищесказаного, варто підкреслити, що в руках учителя – велика сила, що може рухати вперед розвиток особистості та удосконалювати чи виправляти поведінку дитини, змусити її вірити у свої сили, а може й знищити. Тому особливу важливість здобуває психологічний аспект оцінювання.

Рекомендації:

1. Вчитель повинен виявляти особливу майстерність під час оцінювання поведінки і результатів діяльності учнів, а також характеру взаємин з іншими дітьми. Одним з головних завдань учителя на початковому етапі навчання дитини у школі є пояснення дітям значення прийомів і засобів контролю їх навчання та поведінки, системи сигналів, закодованих в оцінках.

2. Оцінюючи діяльність молодших школярів, педагог повинен:

- а) усвідомити свої вимоги до учнівської діяльності;
- б) виявляти позитивні та негативні переживання, пов'язані з оцінкою;
- в) враховувати реакцію дітей на оцінку їх праці.

3. Слід наголосити на тому, що до педагогічної оцінки висувають дві вимоги:

вимога об'єктивності – оцінка повинна показати співвідношення між реально досягнутими результатами і результатами, які потрібно було досягти згідно з програмою;

вимога справедливості – оцінка повинна враховувати працездатність учня.

Враховуючи ту обставину, що педагогічна оцінка має тенденцію перетворюватись у самооцінку першокласника, вчитель повинен продумати всю систему оцінювання. Ця система має задовольняти такі вимоги:

а. Оцінки повинні максимально відповідати рівню знань і вмінь учнів: не слід завищувати чи занижувати їх.

б. Оцінка не повинна приголомшувати дитину, дезорієнтувати її у власних цінностях, перетворюватися на джерело цілої низки негативних переживань, які згодом можуть стати невротичними.

с. Оцінка має бути співзвучною очікуванням дитини щодо дорослого, стимулювати дитячу активність, ініціативу, прагнення до творчості. Оптимальна оцінка є засобом підвищення результативності діяльності дитини і разом з тим основою для подальшого розвитку її ціннісного ставлення до себе як до суб'єкта діяльності.

d. Можливе покарання за низьку оцінку, але при цьому треба розібратися, чому і за що дитина її отримала; за потреби слід допомогти їй і обов'язково висловити впевненість у тому, що дитина здатна її виправити.

e. Аби оцінка була не констатуючою і караючою, а стимулюючою, треба порівнювати результати кожної дитини не з результатами інших дітей, а з її власними досягненнями – тоді навіть незначне просування у навчанні стане помітним.

f. Слід пропонувати учням більше завдань, спрямованих на розвиток самоконтролю, рефлексії і формування адекватної самооцінки: знайти помилки в роботі й оцінити її, потім цій роботі дає оцінку вчитель.

Крім того, обговорюються випадки незбігання оцінок і з'ясовуються основи, на яких будувалась оцінка роботи дитиною – з одного боку, і вчителем – з другого. Треба запровадити взаємне рецензування дітьми робіт – вимагається вказати на переваги та недоліки і висловити свою думку про оцінку, що сприяє формуванню критичного ставлення до власної діяльності.

g. У процесі формування самооцінки і рівня домагань велику роль відіграє мотив досягнення успіху. Якщо дитина постійно не може впоратися із завданням і одержує низькі оцінки, то мотив досягнення успіху значно послаблюється. Спочатку виникає негативне невротичне переживання, потім – байдуже ставлення до негативної оцінки іншими людьми своєї діяльності. Наслідком цього є ціннісна переорієнтація особистості. Для запобігання цьому можна використовувати такі прийоми:

а) невстигаючому учневі з низькою самооцінкою, різким зниженням мотиву досягнення успіху доручають допомогти іншому невстигаючому, що змінює соціально-особистісну позицію дитини, характер її діяльності, ставлення до самої себе;

б) перебування невстигаючого у ролі вчителя: відбувається підвищення самооцінки через прийняття позиції вчителя, що є передумовою поліпшення рівня власної учбової діяльності, зміни ставлення до неї.

8. Індивідуальний підхід, тобто врахування можливостей особистості.

Зазначимо, що індивідуальний підхід до учнів виявляється:

- а) при врахуванні емоційного стану кожної дитини та її можливостей;
- б) доброзичливому ставленні до неї;
- в) мотивації оцінки;
- г) гарантуванні успіху виконання навчального завдання;
- д) акцентуванні уваги колективу класу на успіхах товаришів.

9. Оцінка, що зачіпає особистісні якості, не повинна даватися привселюдно.

10. Варто пам'ятати, що оцінювання має подвійну спрямованість: одна його сторона спрямована на учнів, а друга – на вчителів. Майстерність оцінювання є одним із провідних критеріїв професійної майстерності педагогів.

Категорично не можна ставити негативні оцінки:

- ✓ не використовувати оцінку як покарання (ставити «2» за предмет, якщо дитина погано поведилася на уроці);
- ✓ якщо ми знаємо, що в дитини в цей момент складна життєва ситуація, яка сама по собі травмуючи (розлучення батьків тощо), то ставиться до оцінок треба дуже обережно, щоб не спровокувати несприятливу спонтанну реакцію в поведінці дитини;
- ✓ якщо оцінка спірна, то ставити потрібно на користь дитини.